

Ціна: 5 корон.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ

1917—1919.

Хай живе Самостійний Україн-
ський Нарід — правний господарь
на своїй землі!

Хай живе всесвітнє визволення
поневодених націй!

Хай живе всесвітнє визволення
праці від влади капітала!

1920.

ВІДЕНЬ—КИЇВ.

Накладом Української Партії Самостійників-Соціалістів (У. Н. П.)

З друкарні Мехітаристів у Відні, VІІ.

Передмова.

Уже три роки тягнеться українська революція. Події змінюються подіями з блискавичною швидкістю. Український нарід переживає величні моменти своєї історії. За ці три роки не з'явилася ані одна серйозна праця, яка цілком безсторонне описала ці події і дала їм належне освітлення. Такої праці чекає українське громадянство, і до появи цієї праці воно змушене задовольнятися газетними звітками, всякими не-провіреними чутками, що одна другій суперечить.

Цим конспективним нарисом головних подій, що відбулися на Україні протягом останніх трьох років, мається на меті хоч в невеликій мірі задовольнити цю потребу широкого українського громадянства, а також відкрити заслону на ті події, що відбувались за коном і широкому загалу не були відомі.

В. Т.

І. Українська Центральна Рада.

Відколи Українська Центральна Рада почала своє існування, українські соціал-демократи і соціалісти-революціонери складали в ній більшість¹. Величезна більшість справжньої української (не мартовської) інтелігенції, що винесла на собі весь тягар утисків царсько-московського режиму над українською культурою: українські професори, доктори, інженери, адвокати — була відсунута від державної роботи і впливу. Дивуватись сему-нічого, бо то був час пановання крайних гасел і демагогії; кождий нарід підчас революції цей період мусить пережити.

Весь час існування Центральної Ради визначився не діяльністю в справі державного будівництва.

Центральна Рада та її Уряд складались з елементів політично-недозрілих, засідання Центральної Ради були безконечним мітінгом з партійно-програмовими промовами; говорили безконечно, а про діло забували. Говорили з запалом про безпощадну боротьбу з буржуазією і земельним панством, про соціалістичні форми громадянського життя, про соціальне визволення робочих мас, а на ділі — все лишалось по старому.

Навіть в справі земельної реформи, хоч говорилося про неї багато — нічого не зроблено. Як відомо, земельний закон, так важний для хліборобної України, був нашвидку написаний і прийнятий без належного обговорення в той момент, коли большевицькі гармати греміли під Києвом і шрапнелі рвались над будинком Центральної Ради, коли остання збиралась уже покидати Київ.

¹ В брошюрі назви українських партій скорочені так:

1. а) Українська Партія Самостійників Соціалістів — У. П. С.-С.

б) Самостійники-Соціалісти — С.-С.

2. а) Українська Партія Соціалістів-Федералістів — У. П. С.-Ф.

б) Соціалісти-Федералісти — С.-Ф.

3. а) Українська Партія Соціалістів-Революціонерів — У. П. С.-Р.

б) Соціалісти-Революціонери — С.-Р.

4. а) Українська Соціал-Демократична Роб. Партія — У. С.-Д. Р. П.

б) Соціал-Демократи — С.-Д.

Народні маси довго чекали від Центральної Ради чогось реального — але їх годували гарними промовами і обіцянками. Коли терпець народніх мас в решті увірвався, вони назвали Центральну Раду — буржуазною, повернулись до неї спиною і стали спочувати большевикам проти Центральної Ради.

Два мільйони українського війська, що горіло бажанням битись за рідний край, і яке моглоб одним могучим рухом змести все на шляху до нашого національного визволення, було розкладено ревкомами, здеморалізовано пропагандою наших ультралівих елементів. Ці елементи чинили по своїх програмах, а там сказано, що постійна регулярна армія — як забороло буржуазно-панської влади, не мусить істновати, регулярну армію мусить змінити народня міліція.

Як думали — так і зробили.

Українська армія була здемобілізована, а держава лишилась без оборони. Ті українські партії, що стояли за утворення регулярної української армії, були названі реакційними, ворожими інтересам народніх мас.

Коли московські большевики підступили під Київ, оборону столиці України мусіла взяти на себе приватна ініціатива.

Сотні і тисячі української інтелігенції (навіть невійськової) стали до зброї в обороні столиці України; до зброї стали не тільки українські студенти, а навіть й гімназисти.

Багато української інтелігенції, не одна тисяча сього дорогоцінного цвіту нашої нації полягла на вічний спочинок під ножем большевика-москаля, заплативши своїм життям за помилки тогочасних керманичів українсько-державного корабля¹.

Центральна Рада при німецькій окупації.

Коли з допомогою німців в початку березня 1918. р. Центральна Рада з її складом з С.-Р. та С.-Д. знову повернулась до Києва, почалось старе безголов'я: Анальфabetи-міністри з недозрілого елемента, якому місце ще сидіти на шкільній лаві, партійна гризня, боротьба амбіцій авантюристів, властолюбців, повна недіяльність в державнім будівництві, небажання організувати оборону держави (організації Запорозького корпусу уряд шкодив, як міг).

Справа скінчилась ганебно. Генерал Скоропадський відкрито без ніякої перепони готувався до перевороту. В решті — розгон Центральної Ради без ніякого опору і протесту. С.-Р. міністри опинились на лаві підсудних, де вели себе недостойно: прохали поминування і т. п. ... на велику радість російських чорносотенців. Почалось

¹ Напр. гибель української інтелігенції, головни українського студентства під Крутами.

II. Гетьманське панування.

Партія С.-Р. саморозпустилася; її провідники в числі до 20 душ об'явили себе непартійними і видрукували про це з указанням фамілій в російській газеті „Кіевская Мысль“ та инш. Зважаючи на їх покірність, гетьман їх не займав. Тепер ці люде задають тон і панують...

Партія С.-Д. стала до гетьмана остільки льояльною, що гетьманська світа в часи свого побуту в Берліні заявила, що У. С.-Д. підтримують гетьмана. Гетьман С.-Д. не переслідував.

В гостру опозицію до гетьмана стали партії С.-С., С.-Ф. і навіть Хліб.-Демокр., що вибірали гетьмана, коли остання партія побачила антиукраїнську політику гетьмана.

Націо-нальний Союз, що повалив гетьмана, засновали партії С.-С.¹ і С.-Ф.; партії С.-Д. і С.-Р. довго не вступали до Національного Союзу і вступили тільки тоді, коли Національний Союз став виявляти значну політичну силу. Після перемоги над гетьманом партії С.-Д. і С.-Р. стали відноситись до Національного Союзу так, як і зараз: неспочуваюче і відсунули його від державної роботи.

Відомий меморандум-ультіматум до гетьмана з домоганням українського міністерства був написаний Самостійниками-Соціялістами 22. мая 1918. р. відозва з протестом до німецького народу — Хліб.-Демократами. Ці два документи підписані партіями: С.-С., трудовою партією, С.-Ф., Хліб.-Демокр., організаціями залізничників і робітників пошти і телеграфа.

Національне нещастя перепинило партійні сварки. Повстання проти гетьмана організовували три партії: С.-С., С.-Д. і С.-Р. Національна солідарність дала змогу виграти справу. Після перемоги Директорії міністерські портфелі після умови були поділені між вищезгаданими партіями на паритетних підставах.

III. Директорія.

Переворот 15. листопада 1918. р., коли стала у влади Директорія, дав знову перемогу партіям С.-Д. і С.-Р., хоч і не таку, яку вони мали при Центральній Раді. До влади стали вкупі з ними і С.-С. (С.-С. мали в кабінеті міністрів 5 місць). Партія С.-Ф. одержала державний секретаріат і міністерство юстиції. Але $\frac{2}{3}$ портфелів були в руках С.-Д. і С.-Р. і тому почалась та сама робота, що і при Центральній Раді.

¹ Орган партії С.-С. — „Самостійник“, що виходив в Києві, відкрито називав гетьмана Скоропадського національним зрадником, а окупантів-німців — віроломними підступниками.

Найперш було зруйновано військо (при військових частинах стали заводити ревкоми). Наступ большевиків... Неуміння організувати оборону Держави і навіть використати ентузіазм повставших проти гетьмана українських військ. Відсутність ясного плану будови держави. Неуміння організувати військо, його утримання і забезпечення усім необхідним... Величезні, численні штаби без військ, що тільки пожирали кольосальні гроші.

С.-Р. і їх організація „Село-Спілька“ открыто агітували проти влади Директорії і за совітську владу на Україні, і свою партійну газету „Народня Воля“ з цими гаслами через інформаційне бюро армії, яке було в їх руках, ширили тисячами примірників в українській армії. Теж робили ліві С.-Р. і ліві С.-Д. — незалежники. — І ось наслідки:

Московські большевики раптом заняли всю Лівобережну Україну, взяли без бою Київ. Далі пішла паніка, панічна утеча: Казатин, Винниця, Проскурів, Волочиск і в решті до Галичини під оборону галицьких багнетів, а звідти до Рівного. До м. Рівного добрались одні штаби, на чолі з головним штабом, без військ, які були розгублені по дорозі.

Не оден десяток тисяч українських патріотів, що горіли святим огнем любови до Батьківщини, полягли на сему крестному шляху катастрофи, проклинаючи гірку долю України і нездарних провідників.

На Волині, яку на щастя для України, забули комітети українських партій, де, значить, не було партійного інтриганства і розкладу — з'організовалась досить сильна армія, яка не тільки відбилась від московських большевиків, але виявила досить активну офензиву (форпости її посунулись аж під Київ).

Але як тільки на Волинь добрались партійні центральні комітети, і почалась робота лівих елементів, — почався і розклад армії. Через місяць довелось кинути Волинь і тікати знову до Галичини, розпустивши всі міністерства.

Завдяки Галичині українське військо виринуло знову на Поділлі, взяло Кам'янець-Подільський і пішло далі, але було переможено м. большевиками; Галичина знов уратувала Україну, пославши в допомогу своє військо. — Звоювання великої території, а також поновне взяття Києва завдячуємо головним чином галицьким військам і галицькому Уряду.

Історичні державні наради партій.

Як тільки гетьман Скоропадський був повалений і Київ був взятий, ще у Винниці, до вступу Директорії в Київ, серед українських партій почався розлад. У. С.-Д. хтіли Совітської незалежної Української Республіки: ісполкома і совнаркома. Особливо сього домагався голова Директорії Винниченко.

Державна нарада у Винниці 12. до 14. грудня 1918. р.

На нараді партій, що робили повстання (С.-С., С.-Д. і С.-Р.) 12. грудня 1918. р. партія С.-Д. рішуче стала за радянський строй, партія С.-С. і С.-Р. проти, і справа провалилася. Але С.-Д. з цим не примирились: вони намислили завести совдепи на Україні під іншою формою. Була скликана друга нарада — вищезгаданих 3-х партій, 14. грудня 1918. р. На цій нараді С.-Д. виступили з проектом Трудового Конгресу з представників селян, робітників і солдат; сьому Конгресу проєктовано надати всю повноту влади. С.-Д. не крились, що Трудовий Конгрес і буде українським совдепом, який вибере ісполком і совнарком. Отже таким чином Україна мала стати Совітською Соціялістичною Республікою.

С.-Р., сподіваючись мати через селянство на Трудовім Конгресі більшість, підтримали ідею скликання Трудового Конгресу з зазначенням, що після його таки мусять бути скликані Українські Установчі Збори (останній додаток дуже не вподобався С.-Д.-ам, але мусіли на це пристати).

Самостійники були проти скликання Трудового Конгресу, як форми большевицької, а стояли за скликання українського парламенту з установчими функціями. Перемогла більшість і Трудовий Конгрес був скликаний. Самостійники тільки наставляли, аби не кликати на Конгрес депутатів від військ, аби не розкласти армії, а також аби на конгресі — представників від робітників було не більше, як їх $\%$ відношення до українського селянства, а також аби покликати на Трудовий Конгрес і інтелігенцію.

Після сього була видана декларація Директорії, яка була принята в цілім світі як декларація большевицька.

Державна нарада 16. січня 1919. р. в Києві.

Перед відкриттям Трудового Конгресу, що мав початись 19. січня 1919. р., ініціатори Трудового Конгресу полякались, не будучи певними за настрої конгресу, маючи на увазі наближення м. большевиків до Києва. Директорія скликала державну нараду партій 16. січня 1919. р.

На нараді військова група Коновальця і Мельника (Укр. Січові Стрільці) виставили військову диктатуру — тріумвірат: Петлюра, Коновалець і Мельник. Два більше одного: отже фактично пропонувалась диктатура Коновальця¹.

¹ По в'їзді Директорії до Києва група Коновальця фактично заправляла всім в Києві, навіть волею Директорії (слова В. Винниченка на нараді 16. січня 1919. р.).

Диктатура в особі юного галицького офіцера Коновальця прикро вразила усі українські партії. Всі висловились проти. Група Коновальця образилась.

С.-Р. пропонували негайне запровадження совдепів, бо сього ніби то вимагає трудовий народ, а також стояли за надання Трудовому Конгресу всієї повновлади.

С.-Д. (в даннім разі вкупі з С.-С.) стояли тут проти радянського строя і за надання Трудовому Конгресу прав Трудової Конференції без права повновлади, окрім того С.-Д. висловлювались за милітаризацію строя на час національної небезпеки (не указуючи форми милітаризації).

С.-С. стояли за проголошення на час національної небезпеки диктатури Директорії і за військову раду з дорадчим голосом з п'яти душ (голова ради — Петлюра, 2 члени військових від Наддніпрянців, а 2 від Галичан). Але на бажання групи Коновальця, аби все лишилось по старому, все так і сталось, і партійна нарада скінчилась нічим.

Після наради всі українські партії, виключаючи С.-Р., взяли рішуче за те, аби не дати Трудовому Конгресові піти на шлях большевизма.

Ці зусилля мали успіх і Трудовий Конгрес в своїх резолюціях став на ґрунті державному. В цій справі багато зробили представники Галичини.

Державні наради у Винниці.

Коли українські війська полишили Київ, в Києві лишились ліві С.-Р., весь Центральний Комітет „Село-Спілки“ (С.-Р.), і майже половина С.-Д. з центра і ліві С.-Д. — незалежники, які приймали м. большевиків з хлібом-сіллю — і мали поділити з ними владу на Україні (їх наміри не справдились). Із С.-Р. потяглись до Винниці переважно ті, що мали урядову службу (напр. інформаційне бюро армії було в їх руках).

Коли Директорія покинула Винницю, С.-Р. покинули підпирати Український Уряд (їх Винницька постанова: вийти з комісій Трудового Конгресу і з урядових головних посад і з'єднання з м. большевиками).

В Винниці перед страшною небезпекою С.-Д. і С.-Р. полишили міністерські портфелі і запропонували коаліційне міністерство з більшості правих соціалістичних українських партій. Новий кабінет міністрів: голова кабінету Остапенко (С.-Р.), міністри: 4 С.-Ф., 4 С.-С., 3 С.-Р., 1 С.-Д., 2 (безпарт.). Голова Директорії Винниченко подався до дімісії. Нового Голову Директорії не призначено: члени Директорії головували по черзі.

При одмові від влади С.-Р. одержали 6 мільонів карбованців, а С.-Д. 5 мільонів карбованців з державних фондів.

Політика Директорії круто звернула з ліва на право. Ухвалено було прохати допомоги антанти, на яку, як на оплот буржуазії, верховодячі українські кола дивились до свого часу з упередженням.

Поїхали умовлятися з антантою: проф. Остапенко, проф. Мацієвич (міністр закордонних справ) та інші. Французське командування в Одесі за допомогу вимагало: окрім Винниченка усунути зі складу Директорії і Петлюру; взагалі склад Директорії мусів бути по волі антанти.

З цього приводу була скликана Директорією в середині лютого 1919. р. Державна нарада з трьох партій: С.-С., С.-Д. і С.-Р., на котрій було вирішено: залишити Директорію в незміннім стані, як ознаку суверенности українського народу.

Справи погіршали. Під натиском м. большевиків довелося покинути Винницю. Залізничники весь час саботували Уряд, а то і отверто не слухались і страйкували (головно через те, що на посаді міністра шляхів — була особа без належної фахової освіти і зненавиджена залізничниками). В угоду одному з членів Директорії ця особа утримувалась на посаді, хоч більшість кабінету міністрів і Директорії була — проти. Пробування на посаді міністра шляхів цієї особи, особи надто молодой, зробило українській справі велику шкоду. Колиб Директорія перед своїм від'їздом з Винниці не дала одставки цій особі, Директорія була б не виїхала з Винниці через страйк залізничників.

Директорія в Жмеринці.

Уряд і Директорія перебрались до Жмеринки, але на де-кілька днів.

Відбулась кошмарна картина утечі: головного військового штабу і уряду з Жмеринки, коли потяги брались з боя, коли навіть у г. о. Петлюри хотіли одібрати потяг. Уряд пересунувся до Проскурова.

Починаючи уже з Винниці, військові кола отверто нарікали, що в головнім штабі, а надто в оперативнім відділі, є нездари і зрадники, що не тільки здали Київ без боя, а дозволили армію розрізати на двоє.

Південна група з запорожським корпусом на чолі перейшла румунську границю і обеззброїлась; північна група Оскілка трималась міцно; центр армії був розгромлений і знищений.

Державні наради в Проскурові.

В Проскурові справи стали ще гірше. С.-Р. замірялись в Проскурові зробити большевицький переворот. Директорія в сій важній хвилі скликала партійну нараду з 3-х партій:

С.-С., С.-Д. і С.-Р., що робити для вратування справи. С.-Р. і С.-Д. (частки Центральних Комітетів цих партій, що ще тяглися за урядом) домагалися, аби Директорія дімісувала, аби на Україні був запроваджений радянський строй. С.-С. твердо стояли за Директорію, стояли на старій позиції парламентаризму і боротьби з м. большевиками і большевизмом у всіх його формах до кінця.

Коли член Директорії Н. звернувся до С.-Д. і С.-Р. з пропозицією, в тім разі, коли б Директорія згодилась з їх пропозицією, чи дадуть вони в новий лівий кабінет міністрів — своїх людей — С.-Д. і С.-Р. одмовились. А як член Директорії на це сказав, що в такім разі Директорія це опублікує, то С.-Д. сказали, що вони ще в цій справі подумують, може і дадуть до нового кабінету міністрів своїх людей.

Спроба Камянець-Подільського перевороту.

Коли українські війська мусіли покинути і Проскурів (а Директорія поїхала до Гусятина) і відступили до Ярмолинець і до Волочиска, — С.-Д. і С.-Р. роблять в Камянці-Подільському спробу большевицького перевороту, усунення Директорії, запровадження радянського строя і влади.

Спроба не удалась: за ними не пішли ні селяне ні війська ні робітники. Але ця Камянець-Подільська справа мала лихі наслідки:

Західні держави переконались, що У. С.-Д. і У. С.-Р. збольшевичились. Румуни хтіли навіть з цієї нагоди 22. марта 1919. р. зайняти Камянець, як місто, де захопили владу большевики. Ледви пощастило цю небезпеку усунути. Під впливом цих подій і агітації українське військо в центрі і на правім крилі майже розсипалось.

Врешті вся українська територія була втрачена, виключаючи всю Волинь, часть Подільщини, Київщини і Мінщини.

Туди всі і посунули, під крило цієї військової групи.

Ця військова група тому тільки і збереглась, що тут в Рівному, організаційній роботі ніхто не перешкаджав за віддаленням її від центра.

Рівенський період.

Був початок квітня. Військова північна група з'організовалась в сильну армію, перемогла большевиків і підступила майже під Київ. Большевицькі полки здавались оден за другим, передалась на український бік ціла большевицька Тульська дивізія; з дня на день чекали вступу в Київ.

Можливо, що С.-Р. і С.-Д. було прикро, що до Київа має вступити Уряд Остапенка з більшістю правих соціалістичних партій.

На нараді партій, скликаній г. отаманом Петлюрою 6. і 7. квітня 1919. р. партії С.-Д. і С.-Р. виступили з домаганням: 1. Зміни складу Директорії в більш лівім напрямку, 2. кабінета міністрів з С.-Р. і С.-Д. і 3. замирення з м. большевиками.

Партії С.-С., С.-Ф., Н.-Р. і президії Трудового Конгресу стояли за незмінність складу Директорії, як затверженої Українською революцією і Трудовим Конгресом і за коаліційний кабінет.

С.-Р.-и і С.-Д.-и на уступки не пішли — і справа кінчилась нічим.

С.-Р. і С.-Д. ухвалений був переворот. Умовили г. о. Петлюру і члена Директорії Андрія Макаренка та заключили з ними відому умову 5. квітня 1919. р. (Див. „Укр. Вісти“, ч. 30).

Стався переворот 9. квітня 1919. р. Директорія в складі затверженім Трудовим Конгресом, перестала істновати: Двох членів Директорії: Д-ра Андрієвського і д-ра Петрушевича було усунено.

Головою Директорії (а фактично диктатором) став Петлюра. До влади став лівий кабінет Мартоса. Як показала справа 22. марта 1919. р., С.-Р.-и і С.-Д.-и зовсім не мали за собою ніякої сили, як не мали її підчас вищезгаданого перевороту: їм пощастило перетягнути на свій бік більшість членів Директорії (і головним чином переконати г. о. Петлюру), і тим вони виграли справу.

Так сталася диктатура двох партій: С.-Р. і С.-Д., а через них і з їх допомогою фактична диктатура Петлюри.

Почалась робота С.-Р. і С.-Д. Пішли спроби заведення на місцях влади рад. Пішла практика большевизма; організована контрозвідка по типу большевицьких чрезвычайок з катками Чеботарев і Ко. на чолі. Почалось очернення і жерстоке переслідування правих соціалістичних українських партій, в першу чергу, як більш дужчу: Партію С.-С. Спроба переговорів з большевиками. (Неудачно.)

Цей переворот зробив злий вплив на українську інтелігенцію: маса українського старшинства стала покидати українську армію та переходити по часті в Галицьку армію, а по часті розсосуватись по Україні з метою на місцях в тилу большевиків організувати повстання. Українська цивільна інтелігенція стала покидати українські урядові інституції і вертати до дому на Україну.

За кордоном зрозуміли цей переворот як за пановання большевизму на Україні. З Урядом Українським, на чолі котрого стояли особи, що заманіфестовали свій большевизм 22. марта 1919. р. в Кам'янці-Подільськім, не хтіли говорити; говорили тільки з Урядом Галицьким.

28. квітня 1919. р. група українських патріотів з українського старшинства під проводом отамана Оскілка робить спробу вратувати українську справу, вирвати її з руйнучих рук і передати до рук творчих. Вибухло повстання Оскілка з девізами:

1. Іменовання президента Галицької Національної Ради і члена Директорії Соборної України Д-ра Петрушевича тимчасовим президентом У.Н.Р. до скликання Українських Установчих Зборів по визволенню української території від ворога і

2. негайного утворення коаліційного кабінету міністрів із партій наддніпрянських і галицьких для поєднання усіх творчих українських сил.

Але це військове *pronuntiamento*, хоч воно мало за собою величезну більшість військової сили, не осягло своєї мети єдине через те, що вибухло раптово, без попередньої підготовчої організаційної роботи, вибухло стихійно, як вибух нестримного обурення¹ розпачі.

Робота кабінета Мартоса і Петлюрівського штабу армії швидко допровадила до ліквідації Волинський фронт. Рештки українського війська через Галичину і з її допомогою добралися до Подільщини і опанували тут західний кут Поділля.

Волею судеб Галицька армія під проводом диктатора Д-ра Петрушевича мусіла покинути свій край і посунути на Україну. Сему треба завдячити звоюванню українцями великої території.

Українська інтелігенція на еміграції.

Коли в січні 1919. р. моск. большевики взяли Полтаву і стали наближатися до Києва, серед де-яких кол української інтелігенції почалася паніка. Богато осіб, що хтіли бути в як найдальшій дістанції од м. большевиків, сотнями записувались в українські місії до різних держав, домагались урядових командіровок, фіктивних чи дійсних, за межі України, а то і просто емігрували до Галичини, де в той час був спокій і лад.

Позаяк тоді приймалися до дипломатичних місій особи по партійному прінципу, маса людей підшивалась під „лівих соціалістів“, зголошувались до українських партій С.-Р. і С.-Д., аби в той спосіб трапити до закордонних місій.

Представництво інших українських партій в цих місіях було дуже незначне.

Поважні люде в цих місіях були як виключність. Склад цих місій заповнявся переважно зеленою молодіжю обох полів, навіть без жадного знання чужих мов. В склад цих місій

¹ Подобиці повстання отамана Оскілка будуть наведені в окремій брошюрі, що має появитись в світ одночасно з цією брошюрою.

було прийнято чи не в 20 раз більше осіб, як належало; така була велика охота у цієї категорії української молодіжки поїждити, побавитися і розважитися по чужих краях на державний кошт¹. Не прийняти до складу місії „партійних людей“ міністерство закордонних справ, треба думати, рахувало незручим.

Ці місії в кількості не одної тисячі осіб довго бавились в Тернополі і Станиславові, весело розважалися по каварнях, рестораціям і театрам, щедро сипали державним грошем на право і на ліво, бо з сего боку ці місії були добре забезпечені.

В решті решт таки примушено ці місії покинути Галичину. Вони виїхали з початку до Відня, а звідти розїхались по цілому світу: до Парижа, Лондону, Берліну і т. д. і скрізь заслугували собі ту саму сумну славу, що і в Галичині. Українські місії за кордоном стали „притчою во язицех“, за малими виїмками тільки дискредитували в очах закордонного громадянства і українську владу, і український нарід.

По за цими місіями до Галичини понаїхало багато (де-кілько тисяч) наддніпрянців: старшин, урядовців і просто „партійних“. Всі ці особи, а їх була не одна тисяча, формально попристроювались до різних українських інституцій (багато українських наддніпрянських інституцій мали свої філії в Галичині), отже мали багато грошей без жадної праці, війна і фронти були далеко, ніщо не перешкаджало їм весело бавитись, сипати гршми і політикувати по каварнях і рестораціям.

Треба признатись що $\frac{9}{10}$ цих людей зголошували свою приналежність, або принаймні співчуття, до державних партій: С.-Р. і С.-Д.², які величезні гроші коштувало українському народові утримання цієї великої юрби національних паразитів — годі підрахувати. І це все відбувалось в той час, як на розлогих полях України розпачливо боролась і умірала за Батьківщину вірна своїм принципам українська інтелігенція, що свій нарід в біді не кинула.

Ощадні Галичане неприхильним оком дивились на пробування у них національних трутнів з Наддніпрянщини, що тільки піднімали ціни на продукти та деморалізовали їх несталі елементи.

Але наддніпрянська еміграція вищезгаданого сорта в Галичині не задовольнилась одним веселим проведенням часу. Ці люде рішуче стали втручуватись в справи Галичини, в яких вони найменшого розуміння не мали. Потроху і тут почалася ширитись деморалізація. Ці наддніпрянці, замість того, аби вертати на Україну і працювати у знаних їм обставинах, зна-

¹ Звичайно серед цих місій були чесні і порядні люде, дійсні українські патріоти — але що вони могли зробити проти домінуючої більшості?!

² Звичайно треба думати, що величезна більшість цих осіб не тільки було мартовськими С.-Р. чи С.-Д., але і „мартовськими“ українцями.

йшли собі однодумців в Галичині і захтіли переробити Галичину по своєму¹.

Грошей у них було багато, отже почали виходити газети „Нове Життя“, „Республіканець“, та інші; була розпочата агітація серед галицької інтелігенції, галицького селянства і галицького війська. Залунали лозунги крайньої демагогії і московського більшовизму².

Давні галицькі діячі, що своєю діяльністю протягом понад 20 років довели свою відданість і вірність трудовим галицьким масам — весь тогочасний галицький уряд — опинились зразу в категорії чорносотенців, злобних реакціонерів, ворогів народу на сторінках цих газет. В цім напрямі велась і устна агітація. Галицький Уряд терпів, мовчав, бо не хотів порушувати принципів свободи слова, друку і сумління, а також не хотів з делікатности господаря уживати репресій проти наддніпрянських гостей, які за сердечний прийом і гостину в Галичині в такий неджентльменський спосіб віддячувались.

Громадські діячі з кол державно-думаючого наддніпрянського громадянства попереджали Галицький Уряд і галицьких діячів про неминучі льогічні наслідки цієї роботи, попереджали, що за наслідки цієї роботи державні наддніпрянські елементи відповідати не можуть. Але Галицький Уряд спираючись на довіру Галицької Національної Ради, чув себе спокійним з цього боку та і не мав часу зайнятись, як се належить, внутрішніми справами, бо вся його увага була звернена на боротьбу з Польщею.

Вся ця руйнуча робота лівих елементів з Наддніпрянщини ослабила відпорну силу галицько-українського народу і його військ і прискорила момент відвороту галицької армії спід і Львова перед в де-кілька раз дужчим противником — польським військом, що було заосмотрене антантою у всі найновіші засоби війни.

Що можна сказати про тисячі тих людей — втікачів з України, що зараховували себе до української інтелігенції, але кинули бідний на свідому патріотичну інтелігенцію український нарід в найтяжчі для його хвилини життя, коли він кривавився в боротьбі з півничним завойовником — москалем?!

Ті де-кілька тисяч так званої української інтелігенції, що з першим громом гармат з большевицької Московщини вим-

¹ Надто завялись галицькими справами і хотіли прибрати їх до своїх рук українські С.-Р.

² Були спроби спровадити до Галичини філію інформаційного бюро наддніпрянської армії, яке було в руках С.-Р. і головним чином спричинило розклад цієї армії — але уряд галицький на це не згодився, бо мав своє власне бюро інформаційне.

кнули за межі України, не забувши себе добре забезпечити народним грошем, могли б дуже і дуже прислужитись українському народові в його боротьбі за незалежність, бо в інтелігентних українських силах на місцях нарід відчував і відчуває таку пекучу потребу.

Кому ще не пізно, кому шлях не замкнутий, кому ще промовляє національне сумління — хай повертає негайно до свого народу.

Камянецький період 17. липня до 17. листопада 1919. р.

Два диктатори на Україні.

Отже ми мали на Україні двох диктаторів: диктатора Галицьких військ Д-ра Петрушевича і г. о. Петлюру.

Перший одержав владу з рук народних, від народнього представництва, другий иншим шляхом — шляхом узурпації.

Перший мав в своїм розпорядженні сто тисяч відданого йому карного війська, другий мав в десять раз меншу силу з захитаною дисципліною, в більшості незадоволених центральною військовою владою.

Оден був людиною високої європейської освіти, старий, досвідчений парламентарій і політик, загально відомий і шанований не тільки на Україні, але й закордоном. Другий — особа з малою освітою, невідома українським народнім масам до революції, без найменшого досвіду в справі державного будівництва і управи, особа, що виринула на верх випадково в часи революційної бурі.

Для кожного на Україні було ясно, хто мусів взяти на свої плечі тягар відповідальности за долю України.

Так мислив Український Державно-Національний Союз і всі українські партії і групи, все українське громадянство, виключаючи центральні комітети партій С.-Р. і С.-Д., які стояли у влади і за всяку ціну хтіли зостатися у влади і далі.

Але того, чого бажала вся свідома Україна, — не сталося — і в тім головна причина катастрофи, що стала пізнійше.

Диктатура центральних комітетів партій С.-Р. і С.-Д.

Ще перед приходом на Наддніпрянщину військ Д-ра Петрушевича, а також не раз і пізнійш, було обіцяно Урядові Галицькому, Українському Державно-Національному Союзу і українському громадянству коаліційний діловий кабінет міністрів для об'єднання усіх творчих сил України, скликання Українського Парламенту після визволення українських земель від чужинців і негайне скликання передпарламенту для кон-

тролі діяльності Уряду, для контролі витрачання державних грошей, в цілі позискання довіря до Української влади з боку народніх мас.

Але цих обіцянок свідомо не додержувано з цілком зрозумілих причин: Український Державно-Національний Союз, що репрезентував собою українське громадянство, був в гострій опозиції до Уряду Петлюри і його самого, і в цій справі писав відповідні постанови¹.

Уряд Мартоса-Мазепа добре знав майбутній склад і настрої передпарламенту, добре знав, що передпарламент в першу чергу примусів би цей уряд піти до димісії, покликав би до державної роботи інших людей — і тому уряд Мазепа відтягав справу скликання передпарламенту з місяця на місяць аж до момента катастрофи.

Отже диктатура центральних комітетів партій С.-Р. і С.-Д., що репрезентувалась зовні кабінетом Мартоса-Мазепа, мала продовжуватися за всяку ціну без жадного контролю з боку якого будь громадського органа.

Усім було ясно, що для центральних комітетів С.-Р. і С.-Д., особа Петлюри була ширмою, а Директорія — фікцією, які забезпечували пановання союзів цих двох організацій.

Безбарвні члени Директорії: Швець і Андрій Макаренко, будучи невідомі широким народнім масам, не маючи нікого за собою і тому безсильні, мусіли у всьому згоджуватися з Петлюрою, і всі ці три особи тільки виконували волю центральних комітетів партій С.-Р. і С.-Д.

Політичний терор.

Таким чином Директорія уже стала фікцією.

Для забезпечення цієї диктатури були розпочаті жорстокі переслідування всіх инакше думających, як контрреволюціонерів. Політичні контрозвідки були організовані по типу большевицьких „чрезвычайок“. Було організовано 3 головних політичних контрозвідки: 1. Контрозвідка штабу г. отамана, 2. контрозвідка державної інспектури і 3. контрозвідка міністерства внутрішніх справ.

На ці шпигунські організації тратились сотні мільонів. Найбільшою лютістю вславився улюбленець Петлюри, голова його контрозвідки Чоботарев, якого прозвали українським „Малютою Скуратовим“².

Про ті кошмарні оргії, що творилися в цих контрозвід-

¹ Одна з них наведена в кінці; Див. стор. 30 і сл.

² Кат московського царя Івана IV. Грозного.

ках, чи як тоді казали „в Петлюровських застінках“ розкаже детально історія...

Вся енергія контрозвідок була направлена не проти наших національних ворогів, але проти инакше думаючих українців. С.-Р-івська газета „Трудова Громада“ особливо заохочувала до немилосердної розправи з своїми політичними противниками.

Настав справжній терор. Найменший прояв свободи слова, переконань, преси — був здушений. Преса була або офіційна або офіційозна. Не було дозволено ані одної опозиційної газети.

Опозиції було заткнуто рота в нечуваний ще досі спосіб. Український Державно-Національний Союз не мав змоги видрукувати своїх постанов. Союз громадських діячів Поділля міг видрукувати свої постанови тільки в Тарнополі в типографії „Українських Вістей“.

С.-Р. газети не раз писали, аби уряд Мартоса-Мазепи розправився суворо з Українським Державно Національним Союзом, як оплотом реакції на Україні.

В історії визволення національностей ще не було прикладу, аби уряд цієї нації, ставлячи собі на меті її визволення, разом з тим був в опозиції до організованої громадської opinii цієї нації.

Політичне шпигунство в Наддніпрянській українській армії.

В наддніпрянській армії було введено політичне шпигунство в формі інспектури. (Невдале малпування з большевицького військового комісаріату.) Це добило українську армію. Рештка шануючого себе українського старшинства, що ще трималась, не витримувала такої гнітючої атмосфери і почала кидати наддніпрянську армію. Про боєспособність такої армії з таким психічним настроєм — годі говорити.

Постачання армії.

Протягом пяти місяців уряд Мартоса-Мазепи не зумів забезпечити армії не тільки зброєю і амуніцією, але навіть провіантом, обувю і одягом. Величезні склади цього добра були покинуті ворогам. По офіційальному урядовому признанню за весь Каменецький період українська армія була гола і боса. Органи постачання, які в другий половині Каменецького періода взяли до рук С.-Р-и, витрачали мільярди, але без наслідків; до самого моменту катастрофи в Проскурові: 21. листопада 1919. р. — армія не переставала бути і „босою“ і „голою“ . . .

Добір представників влади на місцях був в більшості так невдалий, що діяльність його тільки збуджувала до себе несимпатію народніх мас.

Весь Каменецький період української влади комунікація (залізниця, пошта і т. п.) була в паралічі, було в паралічі і економічне життя. Така політика і діяльність уряду Петлюри мала своїм логічним наслідком те, що величезна більшість населення України поставилась до його негативно.

Загосподарене українське селянство у величезній своїй більшості стало до уряду Петлюри в опозицію, а де-не-де і заняло ворожий нейтралітет. Про мійські елементи, в більшості чужонаціональні, й говорить нічого. Отже уряд Петлюри повис в повітрі, і катастрофа державного українського корабля з такими керманичами була неминучою.

Ошукав уряд Мартоса-Мазепи і прихильників української радянської влади на місцях, яку він ще в Рівному обіцяв був запровадити, але обіцянки так і не додержав, а проте це було головним його аргументом в агітації проти кабінету Остапенка, головним закидом в реакційности цього кабінету.

Оргія марнотратства.

Ніякий уряд жадної держави, коли це уряд не окупаційний, коли цей уряд хоче спиратись на свій нарід — не тратить грошей без апробати народнього представництва. Отже з цього погляду самочинна розтрата величезних народніх грошей і скарбів У. Н. Р. урядом Петлюри і ним самим без ніякої апробати народнього представництва, бодай хоч в такій його недосконалій формі, як передпарламент — з цього погляду є нічим неоправданим злочином перед Українською Державою і її народом!

З народніми грішми творилось щось кошмарне. Такого божевільного марнотратства сотень мільонів і мільярдів, такого безстыдного до цинізму хапунства, а часом отвертого безцеремонного грабівництва народніх грошей і народнього добра — світ ще не бачив і не побачить!

Вчорашні старці — ставали сьогодні мільонерами. Багато спекулянтів від політики, авантюристів, а то і просто осіб з темним минулим підшивались під „лівих соціалістів“, аби досягнути до державних скарбів.

Але настане день кари і для них!

Врешті настане час, коли все буде вияснено і розпутано і нарід український судитиме тих, що окрадали і грабували його в найтяжчі для його часи. Багато фальшивих героїв буде тоді здемасковано і посажено на лаву обжалованих.

Спроби повалити галицького диктатора д-ра Петрушевича.

Уряд Мартоса-Мазепи не почував себе безпечним, поки існувала велика карна галицька армія під владою диктатора д-ра Петрушевича, на якого з надією дивилося усе свідоме державно-думаюче українське громадянство і навіть українське селянство в більшості.

Було, очевидно, ухвалено за всяку ціну усунути диктатора д-ра Петрушевича, а його армію піддати під владу Петлюри. Ніби по даному сигналу Каменецькі С.-Р. і С.-Д.-і газети стали писати на д-ра Петрушевича і оточуючих його галицьких діячів — найбрудніші інсинуації.

Д-р Петрушевич і його оточення раптом попали в категорію найчорніших реакціонерів, ворогів українського народу. Раптово з'явилися „бутербротні“ псевдогалицькі газети „Боротьба“, „Галицький Голос“, які мали репрезентувати голос галицького громадянства, і ці газети так само не перебирали в засобах, аби очернити як найбільше галицького диктатора і Галицький Державний Секретаріят.

В такий недостойний спосіб хтіли ці люде ошукати український нарід, галицькі і наддніпрянські війська.

Уживано інших засобів, щоб знеохотити галицьку армію до своїх проводирів: Галичан кривдили амуніцією, одягом, взагалі продовольством.

І все це творилось тоді, коли з півночі червоною хмарою наступали московські більшовики, а зі сходу і півдня чорні хмари Денікінської армії, коли єдність між усіма нашими національними силами була більш, як коли-небудь, потрібна, коли всяка спроба розбити єдність — була національним злочином, державною зрадою.

Але наддніпрянські амбітники в боротьбі за владу і пановання забули все і вся; хтіли навіть змусити галицькі війська присягнути Петлюрі і його урядові.

Цілі свої — наддніпрянські політики з табору Петлюри — не досягнули, але наслідком цієї агітації відносини між Галичанами і Наддніпрянцями стали псуватися: росло взаїмне недовір'я, яке де-не-де переходило в незаховану ворожнечу.

Польська орієнтація Петлюри і його уряду. Справа генерала Тарнавського.

Коли українські справи, наслідком цієї внутрішньої колотнечі, стали погіршуватись, а українське військо стало

відступати з Київа до Казятина і далі на захід до Камінця-Подільського, — уряд Петлюри рішуче заявився за орієнтацію на Польщу¹.

Політики з Петлюровського табору хтіли зостатись у влади хоч-би ціною передачі під владу Польщі західно-українських земель, в першу чергу української Галичини.

На це Галичане очевидно погодитись не могли. Взаїмне недовірря росло. Галицькі відповідальні кола відчули, що ланцюг, яким вони були прикуті до уряду Петлюри, веде їх до Варшави, а східну Галичину — під польську владу.

Галицькими колами робляться розпачливі спроби розірвати цей ланцюг і шукати поратунку своєї бідолашної країни в іншій керунку.

А тим часом українські справи з дня на день гіршали, треба було на щось зважитися; галицька армія була в розпачливій становиску; без амуніції, без одягу і обуви, без провіанту, з масою ранених і тисячами хорих на тиф та з величезними обозами.

Примушені konieczністю, керуючі військові галицькі кола роблять без згоди з диктатурою угоду з ген. Денікіним.

Коли страсти утихнуть, — історія зробить свій безсторонній суд над цією подією, але одно можна сказати: історія не оправдає тих, що стали в ролі фальшивих прокурорів...

Урядові Камінецькі газети стали обзивати ледви чи не усіх Галичан — зрадниками; велась скрізь відповідна агітація. Очевидно уряд Мартоса-Мазепа хтів використати факт угоди Тарнавського, аби звалити на голови галицьких проводирів — усі свої гріхи.

Передача Камінця-Подільського — полякам.

Фінал в Проскурові.

Події розвертались з незвичайною швидкістю. Майже без ніякого опору Денікінці докотились аж під самий Камінець-Подільський.

16 листопада 1919. р. уряд Петлюри піддає полякам Камінець-Подільський з територією на захід від цього міста. Як переказують, Галичане не були про се упереджені: багато

¹ Ті, що не хтіли говорити з буржуазною антантою во імя своїх соціалістичних принципів, стали говорити з не менш буржуазною Польщею. Не хтіли говорити з господарем, довелось говорити з його слугою.

з їх, тікаючи з Камінця-Подільського, аби не потрапити до рук поляків, мусіли покинути там своє майно, а де-які, що не встигли втекти, мусіли в Камінці переховуватися. Але велике число Галичан було поляками заарештовано.

Величезне державне майно на міліардні суми досталося полякам. 17 листопада м. р. Петлюра зі своїм урядом від'їздив з Камінця-Подільського.

Із урядовців міністерств за урядом Петлюри поїхали одиниці — і то переважно з дрібних урядовців; в Камінці-Подільським лишилось майже $\frac{9}{10}$ урядовців міністерств і багато українського старшинства, що не хтіли їхати за урядом.

Лишився в Камінці-Подільським і Український Державно-Національний Союз, який по реорганізації переіменовався в Українську Національну Раду.

В районі Проскурова 21. листопада 1919. року відбулися кошмарні події розграбовання „чужими“ і „своїми“ державного майна і державних грошей, що везли в ешалонах. У. Н. Р.-у пограбовано на міліарди. Мародери тила використали нагоду поживитись багатою добичою. Г. отаман Петлюра, що ледви сам вратовався, на своїй особі переконався, що то за люде були його улюбленці: „отамани“ Божко і Волох та інші, які стали до його в ворожу позіцію на місці катастрофи.

Наступ добровольців, змусив українських урядовців і деякі військові частини, що потяглись за урядом, перейти територію, окуповану польськими військами, яких уважано за союзницькі.

Але на території польської окупації українські військові частини були обеззброєні і вкупі з українськими урядовцями були інтерновані і розвезені по польським таборам для військово-полонених. Фінал був сумний.

Де-які з урядовців і військових, побачивши такий несподіваний поворот справи, вимкнули з польських рук, повернули до Камінця і розповіли сумні події. Почувши все це, хто не виїхав за урядом з Камінця, — радів...

Найбільш дисципліновані українські військові частини: рештки запорожського корпусу, полку українських морців, та інші, з'організовалися під командою генерала Омеляновича-Павленка і пробивались до Винниці на злуку з Галичанами. Про орієнтацію на Петлюру і Польщу ні одна з цих частин не хотіла уже і слухати.

Г. о. Петлюра зі своїми однодумцями в Варшаві, його угода з поляками 2. грудня 1919. р.

Після дуже прикрих пригод Петлюра зі своїми однодумцями вимкнув з Проскурівської небезпеки і добрався до Варшави.

Вкупі з Петлюрю до Варшави поїхав тільки один військовий міністер Сальський. Міністер закордонних справ А. Левіцький виїхав був до Варшави раніше, як голова української місії. Трохи пізніше приїхав до Варшави міністер праці Безпалко.

Ще в районі Проскурова члени Директорії: Швець і Андрій Макаренко передали свої права Петлюрі, а самі виїхали: один, здається, до Львова, другий до Кракова, потім Андрій Макаренко переїхав до Відня.

Скрутне становище української справи, а головню Петлюри поляки використали як найкраще...

Петлюра і його місія підписали відомий акт 2. грудня 1919. р., яким східна Галичина з Підляшшям, Холищиною і Західною Волинью мали б перейти до Польщі за ефемеричну допомогу з боку Польщі відбудувати Українську Державу на решті українських земель.

Чи зробило це бажання амбітника за всяку ціну зостатись у влади, чи страх в разі незгоди з поляками опинитись в таборі полонених, хай в цій справі скаже свій присуд історія. Але факт зостається фактом: Соціал-демократ Петлюра вкупі з соціал-демократами А. Левіцьким, Михайловим і Понятенком підписали цю угоду.

Ця угода дуже пошкодила східно-галицькій справі на мировій конференції, бо вона вибивала ґрунт з під ніг прихильників України на цій конференції в справі справедливого розв'язання питання Східної Галичини. Очевидно ця угода не дала ніяких реальних користей для української державности.

Пункт цієї угоди, де справа земельної власности польських обшарників на Україні розв'язується в їх користь і на шкоду для українського селянства, зробив убійче вражіння на всю українську демократію.

Так само прикре вражіння на українське громадянство зробило добровільне зречення частин національної території, на що ніколи не згодиться і не піде ані один культурний нарід.

Спроби Петлюри утворити уже в Варшаві угодний полякам новий, цілком правий кабінет міністрів — довершив справу.

До всіх цих спроб і угод все українське громадянство, майже усі українські партії — віднесли негативно.

Керуючі українські кола твердо стали на становищі, що ніякі пертрактації з поляками неможливі, поки поляки не змінять свого поводження з українським населенням на окупованій ними українській території, поки в Польщі існують табори з десятками тисяч без жадних підстав замкнутах там українців; поки існують ці табори — ці місця безмежного горя і страждання.

По цих всіх подіях навіть партії У. С.-Д. і У. С. Р., що підтримували Петлюру — повернулися до його спиною. Українські соціал-революціонери в своїй партійній газеті назвали Петлюру і його однодумців, що помандрували за ним до Варшави — політично умершими.

Про опозиційні українські партії: С.-С., С.ф. та інші нічого й говорити.

Українські комуністи рахують Петлюру ледви чи не чорносотенцем...

І так Петлюру покинули усі.

Відправка українських старшин з Камінця-Подільського до польських таборів для інтернованих.

В недовгій часі після того, як поляки увійшли до Камінця-Подільського, польська влада за вимушеною чи невимушеною згодою Петлюри зарядила реєстрацію українських старшин в Камінці.

Управа головноуповноваженого від уряду Петлюри сама допомагала цій реєстрації, навіть сама вела її, не припускаючи злого наміру з боку поляків. Але коли до Камінця дійшли чутки про події в Проскурові, Гусятині і Волочиську, про інтернування поїхавших за урядом урядовців, старшин і козаків по польським таборам для полонених, — українське старшинство в Камінці насторожилось.

Коли-ж прийшов наказ польського командування відправити Камінецьких українських старшин в табори: Ланцут, Домбе, та інші — в ніч перед відправкою майже усі українські старшини вимкнули з Камінця за польську лінію фронту. Переказують, що одна старшинська частина в 600 душ збройно перейшла польський кордон і з'єдналася з галицькими частинами, що стояли в Дунаївцях, Новій Ушиці, та инш.

Тільки коло 60 українських старшин, що полишилися в Камінці, були відправлені у вищезгадані польські концетраційні табори і приєднані до інших інтернованих, де мусли поділити з останніми їх сумну долю.

Петлюрівські „народні“ міністри в часі катастрофи.

Де-які міністри кабінета Мазепи, передчуваючи грозу, завчасу перед самою катастрофою почали оден за другим під ріжними претекстами покидати Камянець і виїздити за кордон: „народні“ міністри покидали свій нарід в пригоді. Звичайно грошем вони себе забезпечили.

Виїхали за кордон: міністер фінансів Мартос, міністер харчування Шадлун, міністер хліборобства М. Ковалевський. Міністер здоров'я Одрин перед тим помер від тифа.

Решта Петлюрівських міністрів: прем'єр Мазепа, пошт — Паливода, преси — Черкаський, держ. секр. Шрамченко — дочекалися 17. листопада 1919. р., вирушили з Камінця до Проскурова, але, побачивши нечемне поводження поляків, побачивши, що союз з Польшею, який вони ковали, зовсім не так виглядає в дійсности, як вони собі його уявляли (треба думати зі страху перед інтернованням), не схотіли з Петлюрою їхати до Варшави, хоч і як того Петлюра домагався. З превеликими труднощами і ризиком (бо як говорили відомости, війська отамана Павленка прохали цих міністрів не утрудняти становища військ своєю присутністю) вони добрались до Хмільника, а потім до Винниці під захист перебуваючих там галицьких військ. Навчені гірким досвідом, тут вони заговорили уже про скликання українського передпарламенту, про об'єднання усіх українських партій, — але було уже пізно . . .

Українське селянство ліквідує армію Денікіна.

В недовгій часі після подій в Проскурові м. большевики очистили територію України від військ Денікіна; малочисленне військо з Наддніпрянців і Галичан, що об'єдналося під командою генерала Омеляновича-Павленка, опинилося серед моря м. большевицьких військ.

Військову силу Денікіна зліквідувало, головним чином, українське селянство. Спочатку воно, в більшості, приймало денікінців як визволителів від м. большевиків, тим паче, що денікінці ширили вісти, ніби вони воюють з большевиками вкупі з військами У. Н. Р-и.

Але коли селяне побачили, що слідком за військами Денікіна йде реставрація старого ладу з владою поміщиків, коли селяне побачили, що ці нові окупанти глумують з усього українського, ставляться вороже до української культури і національності — вони раптом повстали. Денікінські війська уже були під Орлом і Тулою і загрожували Москві, коли в гли-

бокім запіллі вибухло повстання українського селянства, повстання поголовно добре узброєного населення, яке в час великої світової війни добре вивчилося військових справ. Цей стихійний удар в спину добровольчих військ був на стільки сильний, що це військо було зметено з України з блискавичною швидкістю. М. большевикам лишалося тільки споживати результати безглуздої денікінської політики.

Два роки боротьби з Україною навчили м. большевиків шанувати грізну силу українського селянства.

Політика м. большевиків на Україні.

М. большевики тепер радикально змінили свою політику що до України з ворожої на прихильну: 1. Проголосили Українську Незалежну Совітську Соціалістичну Республіку в союзі з Російською Совітською Соціалістичною Республікою¹. 2. Запрохали до участі в Київській уряді українських комуністів і українських лівих есерів, поки що не переслідують інших українських інституцій, взагалі української культури і руху.

М. большевики радикально змінили свою політику і поступовання, що до українського селянства: вони покинули всякі реквізіції по селах, без крайніх потреб не чіпають інтересів українських селян, а надто їх землі, як тієї, що селяне мали до революції, так і тієї, що придбали за часи революції.

Чи на довго це? — Виникає питання.

Треба думати, що м. большевики принаймні не змінять своєї політики що до України до того часу, поки вони цілковито не зліквідують армію Денікіна, що ще уперто тримається на Дону і на Кавказі, а головню, поки скінчатся порахунки Московщини з Польщею, яка має претенсії на землі, які росіяне здавна рахують своїми.

Але є незапереченим фактом, що українська людність почуває нині себе незрівняно краще на території російсько-большевицької окупації як на окупації польській. М. большевики уміло використовують помилки польської політики в українській справі.

Польська окупація західних областей України.

На українській території польської окупації — польська влада веде, що до українського селянства туж саму політику,

¹ Оскільки це щиро, поки що можна сумніватись, маючи недавній сумний досвід. Керуючі українські кола не сумніваються, що ця „незалежність“ є тільки фікцією.

що і генерал Денікін. Треба чекати і однакових наслідків цієї політики.

Дійшли відомости, що „Пашковська волость“ на схід від Проскурова на польські реквізіції і утиски відповіла загальною мобілізацією, виставила проти поляків над 10.000 війська з кулеметами і навіть з гарматами, яке примусило місцевий польський відділ цофнутись.

Під Новою Ушицею проти польської влади повстало декілька сіл, утворили поважну силу і теж завдали полякам багато клопоту; що-дня доходять анальогічні вісти з інших місцевостей України під польською окупацією . . .

Характерно, що польське селянство, що живе в невеликій кількості серед українського селянства на Поділлі, йде за-одно з останнім. Причини цього зрозумілі: Підчас української революції польський селянин одержав землю на рівні з українським селянином і не хоче ту землю втеряти; польський хлоп бачить, що за польськими військами йдуть польські дідичі і забірають назад свою землю, байдуже, чи вона трапила до рук українського, чи польського селянина. Отже ненависть польського хлопа до окупаційних польських військ на Україні — цілком зрозуміла.

Польська демократія, репрезентована польськими соціалістичними партіями, в останній час опам'яталася від шовіністичного шалу; вона почала розуміти, що не так уже почесно для соціалістів витягати з огня каштани для обшарників і буржуазії, хоч би і польських, ціною крові польських робітників і селян, що реставрація історичної Польщі з її утиском непольських національностей, приєднання етнографічно-чужих територій, може привести польську державу, що тільки що прокинулась до життя і не окріпла ще як слід, — знову до катастрофи, як то було 1772. року.

Ми стоїмо на передодні великих подій. Певна своєї сили Московщина буде зводити свої порахунки з Польщею.

Не зважаючи на страшну небезпеку од німепького колюса на заході і на небезпеку на сході від сильної Московщини, Польща не придбала собі (ба і не дбає о се) ані одного союзника з по-між сусідних народів і держав, а своєю політикою і поступованням тільки творить навколо себе атмосферу ворожнечі і ненависти. Наслідки боротьби Польщі і Московщини при таких умовах з гори передбачити не тяжко.

Перспективи недалекої будучини.

В Європі назрівають нові грізні міжнародні конфлікти, які витворять нові взаємовідношення світових сил.

Український нарід мусить в очікуванню близьких світових подій знову сконсолідовати усі свої національні сили, як то було підчас німецько-австрійської окупації України і пановання гетьмана Скоропадського, мусить сконсолідувати свої національні сили в формі Всеукраїнської Національної організації, в так званій нам формі Українського Державно-Національного Союзу.

Три роки революції, три роки боротьби за свою незалежність з ріжного рода окупантами освідомили український нарід національно, навчили його солідарности, усталили його волю, — завзяття і непереможне стремління до незалежности. Не за горами час, коли український нарід стане дійсним господарем на своїй землі. Незалежня Народня Республіка з'єдиненої України — не за горами!

15. зічня 1920. р.

Д-р Володимир Тимошевський.

I. Додаток.

Українське громадянство мусить знати, хто найбільш спричинився до сучасного нашого прикрого міжнароднього становища.

В цій цілі доводиться до загального відома нижченаведений договір трьох українських партій: 1. соціал-демократичної, соціял-демократичної-незалежної і соціалістів-революціонерів.

Договір,

складений між трьома партіями У. С.-Д. Р. П., У. П. С.-Р. і У. С.-Д. Р. П. Незалежних¹.

Зазначені три партії, стаючи на ґрунті оборони інтересів працюючих мас України, борячись за незалежну самостійну Українську Республіку і входячи з необхідности як найрішучої і найактивнішої боротьби з скупаційною російсько-комуністичною владою, ухвалили для успішности переведення зазначених завдань, особливо для найкращої організації повстання працюючих мас України проти окупантів, об'єднатись на слідуєчих умовах:

¹ Назви політичних партій скорочені заголовними літарами:

У. С.-Д. Р. П. — Українська Соціал-Демократична Роб. Партія.

У. П. С.-Р. — Українська Партія Соціалістів-Револуціонерів.

У. С.-Д. Р. П. Незалежних — Українська Соціал-Демократична Роб. Партія Незалежних.

1. Замість існуючої зараз Директорії утворюється єдина для всієї України верховна влада під назвою Рада Республіки, або коли по міжнародним обставинам міняти назву не можливо, то лишається назва Директорії.

2. Складається ця верховна влада — Рада Республіки або Директорії, з 9 осіб, по 3 відповідальних представники від кожної з трьох партій, які укладають цей договір.

3. Раді Республіки (Директорії) тимчасово до утворення законодавчого верховного органу належить верховна і законодавча влада в незалежній національній Українській Республіці.

4. Виконавча влада належить Раді народніх уповноважених (або народніх міністрів) яка складається Радою Республіки (Директорії) і перед нею є відповідальна до утворення нормального верховного законодавчого органу.

5. Для керування всіми військовими силами Української Республіки, Радою Республіки (Д.) утворюється головна військова Рада з правами верховного головнокомандовання.

6. Завданням Ради Республіки (Д.) є очищення всієї України від окупаційних російсько-комуністичних військ, повалення існуючої зараз на Україні російсько-комуністичної влади, оборони суверенности і незалежности національної Української Республіки, боротьба з контр-революцією на слідуючих основах:

а) Рада Республіки (Д.) повинна перевести поділ всієї України на нові адміністративні округи (землі) по економічним і національно побутовим принципам, скасувавши поділ на губернії і повіти і залишивши поділ на волости.

б) В селі влада здійснюється селянством через свій селянський сход, виконавцем постанов якого і розпоряджень висшої влади є сільська влада в складі трьох чоловік: голови, секретаря і скарбника.

Влада волости належить волости і її виконавчому комітетові, вибраному прямими виборами від сел, міст, чок і заводів селянами і робітниками фізичної і інтелектуальної праці.

в) В висших інстанціях існуючого адміністративного поділу (повіт чи губернія) влада належить Раді (Раді сел.-роб. депутат.) її виконавчому комітетові, обраному на з'їзді представників селян і робітників від сел, містечок і міст.

Пасивним і активним виборчим правом користуються громадяне, які не живуть з чужої праці (не експлоатують).

7. По переведенню вищезазначених завдань Рада Республіки (Д.) повинна скликати конгрес Рад. сел.-роб. депутат. всієї України, депутати на який вибіраються на губерніальних або

повітових з'їздах з додержанням пропорційності виборів. Цьому конгресові Рада Республіки (Д.) передає свою владу, а сама перестає існувати.

8. Конгресом Рад має бути ухвалено конституцію Української Республіки, встановлено нормальний лад її, організовано центральну владу Республіки.

9. Для успішного проведення повстання на території України окупованої російсько-комуністичною владою утворюються повстанчі органи — центральний ревком, губерніяльні і повітові ревкоми із представників партій, підписавших цей договір, по 2 від кожної, при чому губерніяльні і повітові ревкоми мають бути тимчасовими революційними органами влади на місцях до організації ними влади Рад і бути провідниками розпоряджень і законів Центральної влади Ради Республіки і кабінету міністрів в (Наркомі).

10. Політика підписавших цей договір партій, як в Раді Республіки так і в інших органах Державної влади повинна будуватись на слідуючих принципах:

а) укріплення і оборона незалежної і самостійної національної Української Республіки,

б) встановлення влади трудового народу з виключенням елементів, які експлоатують чужу працю,

в) організація народного господарства в інтересах працюючих і планомірний перехід від капіталістичного строю до соціалістичного з негайною експропріацією нетрудової земельної власності.

11. В волостях і селах конституція влади повинна залишатись та сама, що існує і при совітській (комуністичній) владі за винятком деяких персональних змін (усунення призначених комісарів-комуністів і т. и.), що лежить в компетенції повітових ревкомів.

12. Ці умови розповсюджуються також і на територію Галичини, для якої Рада являється верховним органом. Від галицьких С.-Д. і С.-Р. має бути введено по одному депутату.

13. Вибрані т. до Ради Республіки повинні відїхати негайно до Директорії, організовавши на місці Раду Республіки, реалізувати договір і видати відповідну декларацію.

14. Вибраний Ревком негайно повинен розпочати свою працю, повідомити про місце і початок праці центральні комітети партії, на нього покладається обов'язок зв'язати і підпорядкувати всі повстанчі війська Ради Республіки.

Увага: Цей договір склався після того, як вступив до виконання своїх обов'язків кабінет Остапенка за загальною згодою усіх українських партій, не виключаючи партій С.-Р. і С.-Д., які обіцяли офіційно в своїх постановах відноситись лояльно до цього компромісного кабінету. Але одне діло — говорити, а друге — робити.

Ще коли Директорія була у Винниці (кінець лютого 1919. р.) доходили до Українського Уряду чутки, що С.-Р. і С.-Д. збираються робити в Кам'янці-Подільському державний пореворот на большевицькому ґрунті; але на всіх державних міжпартійних нарадах С.-Р. і С.-Д. рішуче це заперечували. Як потім виявилось, це було зроблено для замилення очей: 22. марта 1919. р. в Кам'янці-Подільському була дійсно зроблена С.-Р-ими і С.-Д-ими спроба повалення Директорії, але невдачно.

Цей „договір“ свідчить:

1. Про намір цих 3-х партій повалити Директорію і її Уряд та захопити владу в свої руки як в центрі, так і на місцях;

2. Забрати до своїх рук повстанчий рух на Україні, знову таки в цілі захвату влади на Україні.

(Як відомо, провідники повстанців найбільш вороже ставились власне до цього сорту рев-комів, що хотіли сісти на плечі повстанців.)

В договорі наведений досить примітивний і не до здійснення проєкт адміністративного устрою на Україні, що характеризує своєрідне розуміння державної будови цими політичними групами.

В договорі проєктовалось в досить безцеремонній формі анексія української частини Галичини.

Афішуючись лозунгом: вся влада трудовому народу, ці 3 партії *de facto* мали утворити своє деспотичне панування на Україні: себ-то владу олігархічну.

Нема чого дивуватись, що хоч ці 3 партії, стали формально на ґрунті совітської влади, — московські большевики всеж не визнали їх за своїх однодумців, і не визнають ніколи; бо між соціалізмом Леніна і соціалізмом цих 3-х партій — дистанція надто великого розміру.

З цього договору видно, що цим 3-м партіям ходило о цілковите повалення Директорії і в склад нової верховної влади не мав увійти ні член Директорії Андрій Макаренко, ні член Директорії Петлюра. Але коли переворот в Кам'янці-Подільському не удався, партіям С.-Д. і С.-Р. нічого не лишалось, як зробити відому угоду з членами Директорії Андрієм Макаренком і С. Петлюрою (після їх згоди на совітську платформу) 5. квітня 1919. р.

На цю комбінацію українські соціал-демократи-незалежники не пішли.

II. Додаток.

Низченаведений документ, написаний в половині серпня 1919. р., ще далеко перед катастрофою 21. листопада 1919. р., яскраво характеризує відношення всього свідомого, державно-думаючого українського громадянства до уряду головного отамана Петлюри і його самого.

Записка

Головної Ради Національно-Державного Союзу до Головного Отамана Української Народньої Республіки.

Обміркувавши сучасне трагічне, а в недалекому майбутньому може і катастрофічне становище Української Держави, Головна Рада Національно-Державного Союзу зазначає, що це є наслідком:

1. Цілковитой відірваності його (головного отамана) не тільки від широкого громадянства, а й від цілого народу.

2. а це приводить до претенсії на диктатуру центральних комітетів партій соціалістів-революціонерів, та соціал-демократів, а в дійсності є одна лиш зневага до політично-здорового, та реально-мислячого громадянства.

3. Повний розвал місцевої цивільної влади і спроба більшовицьких експериментів (трудові ради) над місцевим самоврядуванням, яке відіграло велику роль в відродженню української державности та набрало широкої популярности серед населення.

4. Тенденційна політика, що до повстанчого протибільшовицького руху по той бік фронту і яскрава тенденція виставити його в світлі українського більшовизму, що перед державами всього світу цей протибільшовицький рух лиш компромітує і тим самим обезцінює ідею Української Держави.

5. Відсутність всякого контролю, що до марнотратства народніх грошей та відповідальности урядових осіб.

6. Відсутність якої б то не було системи в організації апарату по народньому господарству та самої організації справи постачання армії і занілля.

7. Ділетантська фінансова політика, яка веде лиш до обезцінення української валюти.

8. Руйнуюча земельна політика, яка виявилась в скасуванні права власности на землю, цієї головної підвалини всього економічного добробуту Української Держави і народу.

9. Елементарна і далека від свого безпосереднього завдання справа інформації населення, яка є лиш агентом більшовицької політики, а не політики, що справді будує Українську Державу, чим поглиблює недовірря народу до Найвищої Української влади та війська і своїми непослідовними та провокаційними інформаціями компромітує останню.

10. Елементарна, нетактовна та некоректна політика відносно Галичини, галицького народу та його війська й правительства, яка не дооцінюючи його, як реальну військову силу, лиш ображає його героїчне національно-державне почуття.

11. Ділетантське і короткозоре відношення до справи міжнародніх стосунків, яка дійсно дає повне право представникам інших держав дивитись на політику теперішнього Українського Уряду, як на більшовицьку на підставі: а) ясного і недвозначного окреслення цілком більшовицької тактики, як в офіційній, так і в офіційній пресі, та через агенство У. Т. А.; б) повної несталости і легковажности в міжнародніх зносинах, яка не дає ніяких гарантій що до здійснення інших обіцянок, що можуть даватися іншими державами світа у всіх галузях державного життя; в) ясного зазначення стремління не до громадянсько-парламентарного життя, а до так званої диктатури Центральних Комітетів С.-Р. та С.-Д. по шляху орієнтації на міжнародню світову революцію; г) трактування Українського руху переважно як руху соціального, а не національного, яко гарантії, що до національно-державного самовизначення українського народу.

Всі ці вищезазначені факти свідчать, що сучасна політика теперішнього Українського Уряду є не тільки помилкова з боку відсутности в ній державного розуму, але і шкідлива, бо вона не сприяє відбудованню Української Держави, лиш губить саму ідею української державности. Для того, щоб уникнути такої катастрофи, необхідна не персональна зміна тих або інших осіб уряду, але кардинальна зміна самої політики, як внутрішньої так і зовнішньої, а саме:

1. Зазначення ясного і недвозначного принципу демократичности і парламентаризму (Установчі Збори), який в ідеї своїй та на підставі п'ятичленної формули реального переведення в життя носить і трудовий принцип.

2. Повна консолідація від верху до низу всіх творчих, з'єднаних до праці сил.

3. Реальне вирішення земельного питання в формі ясного зазначення принципу трудової дрібної власності.

4. Упорядкування фінансів за допомогою земельної реформи та через відновлення монополії на цукор, горілку, тютюн, та інші продукти а також і через податки.

5. Упорядкування внутрішнього ладу і спокою через заведення працездатної, чесної і цим самим авторитетної централізованої влади на місцях та твердої дисципліни.

6. Упорядкування народнього господарства через повну підтримку місцевих самоврядувань.

7. Упорядкування справи продовольчого постачання через консолідацію всіх органів, їх повної персональної реорганізації по принципу їх працездатности, чесности та місцевого за ними контролю.

8. Упорядкування державного контролю в широкому розумінню цього слова для знищення державного марнотратства і переведення ревізії всіх державних видатків, особливо позабюджетових і таємних.

9. Реальне переведення тісного з'єднання з Галичиною на підставі повного контакту та згоди що до діяльності в справі боротьби з більшевиками та утворення Української Держави.

10. Удосконалення міжнародної політики, на підставі якої інші держави світу бачили б не тільки рішучу боротьбу з більшевиками, але справжній державний розум, та повні гарантії в тому, що правительство Української Народньої Республіки стоїть на сталій і непохитній противо-більшевицькій платформі, широко демократичного парламентарного устрою та справжнього реального будовання Української Держави.

Коли дальша політика теперішнього Українського Правительства буде провадитися у вищезазначеному напрямку, то Головна Рада Національно-Державного Союзу передбачає остаточний крах самої ідеї Української Держави, бо теперішня антидержавна політика цю ідею компромітує не тільки перед іншими державами світа, але навіть і перед всім українським народом, і це все веде до повної ізоляції всіх творчих сил України, до повної анархії та руїни, за наслідки чого вся відповідальність перед історією і народом паде на Найвищий Уряд Української Народньої Республіки, який не спинив своєчасно цю руїну, а допустив на її поталу весь український нарід.

У в а г а : Як відомо, ця записка Українського Державно-Національного Союзу зосталась не тільки без skutku, але й без відповіді.

